

ANDRZEJ WAWRZUSISZYN ▶▶Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7587-136X>

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski

The migration crisis on the Polish-Belarusian border and its influence on the safety of Poland

Abstract

Poland is under controlled migratory pressure on the border with Belarus. The influx of third-country nationals is supported by Belarusian state services. These activities are hybrid in their nature, and their aim is to destabilize the situation in Poland and the European Union. Although Poland has taken adequate measures to protect and defend its border, these events are a test of the effectiveness and efficiency of the functioning of the state security system.

The purpose of this considerations is to present the events taking place on the Polish-Belarusian border and their impact on the security of our state. In the methodological aspect, media and press reports, analysis of source materials and observation of the development of the situation were used. The result of the above is the fact that the migration crisis has not ended and continues to generate serious threats to Poland.

Keywords: border, illegal migration, crisis, security, humanitarianism

Миграционный кризис на польско-белорусской границе и его влияние на безопасность Польши

Аннотация

Польша находится под контролируемым миграционным давлением на границе с Беларусью. Приток граждан третьих стран поддерживается белорусскими государственными службами. Эти действия носят гибридный характер и направлены на дестабилизацию ситуации в Польше и Европейском Союзе. Хотя Польша приняла адекватные меры для охраны и защиты своей границы, эти события являются проверкой эффективности и действенности функционирования системы государственной безопасности.

Цель рассуждений – представить события, происходящие на польско-белорусской границе, и их влияние на безопасность нашей страны. В методологическом аспекте использовались сообщения СМИ и прессы, анализ исходных материалов и наблюдение за развитием ситуации. Результатом вышеизложенного является тот факт, что миграционный кризис не завершился и продолжает создавать серьезные угрозы для Польши.

Ключевые слова: граница, нелегальная миграция, кризис, безопасность, гуманизм

Wprowadzenie

Migracje są nieodłącznym elementem życia ludności i polegają na stałej lub czasowej zmianie miejsca pobytu. Ludzie migrowali od zawsze w różnych kierunkach w poszukiwaniu podstawowych potrzeb egzystencjalnych: pożywienia, ziemi pod uprawy, zmiany otoczenia, poprawy sytuacji finansowej, poznania kultury, edukacji, bądź z powodu zagrożeń.

Mobilność ludzka stanowi obecnie integralny aspekt głębokich przemian zachodzących we wszystkich regionach świata. Nasilająca się integracja gospodarcza i polityczna pociąga za sobą coraz bardziej intensywne transgraniczne przepływy kapitałów, towarów, idei i osób (Castels, Miller, 2011, s. 105). Towarzyszące procesowi wojny, konflikty zbrojne, niestabilne gospodarki, polityczna destabilizacja oraz zmiany klimatyczne doprowadziły do zasadniczych przemian, wywołując problemy natury humanitarnej, społecznej, kulturowej oraz ekonomicznej. Efektem tych procesów stał się

znaczny wzrost przepływów migracyjnych do Europy, stanowiący poważne wyzwanie dla jej spójności i bezpieczeństwa.

Współczesny kryzys migracyjny na granicy Białorusi z Unią Europejską, a szczególnie z Polską, ma charakter sztuczny. Planując go, Alaksandr Łukaszenka, za wiedzą i aprobatą Władimira Putina, zakładał, że wywieranie presji migracyjnej spowoduje chaos oraz doprowadzi do polaryzacji i konfliktów w polskim społeczeństwie. Przyczyni się do pogorszenia jej pozycji na arenie międzynarodowej jako kraju, który blokując granicę stworzy strefę niestabilności w Europie. Wysuwane pod adresem Polski oskarżenia o eskalację militarną przy granicy z Białorusią współgrają z propagandą Mińska i Moskwy o agresywnych działaniach Unii Europejskiej oraz NATO.

W celu przybliżenia podjętej problematyki przyjęto tezę: Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej istotnie wpływa na bezpieczeństwo Polski.

Powyższa teza uzasadniona zostanie poprzez wyjaśnienie następujących problemów:

1. Jaki jest obraz relacji polsko-białoruskich?
2. Jakie były przyczyny kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej?
3. W jaki sposób reżim Łukaszenki sprowadził tysiące migrantów na Białoruś?
4. Jak organizowano nielegalne przekraczanie polskiej granicy państwowej?
5. Jaki jest wymiar kryzysu migracyjnego i jego konsekwencje dla bezpieczeństwa Polski?

Podsumowanie zawiera wnioski i konkluzje wynikające z podjętych analiz.

Polska i Białoruś we wzajemnych relacjach

Stosunki dyplomatyczne między Polską a Białorusią zostały nawiązane 2 marca 1992 r. Polska była jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Białorusi. Oba kraje łączy Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 23 czerwca 1992 r. oraz szereg umów dwustronnych.

Granica między państwami istnieje od 25 sierpnia 1991 r. Do tego czasu obecna granica z Białorusią stanowiła część granicy z ZSRR i przebiega

dokładnie tak, jak wiodła granica polsko-radziecka na odcinku granicy Białoruskiej SRR. Długość granicy polsko-białoruskiej wynosi 418 km. Na tym odcinku funkcjonuje 13 przejść granicznych. Przez granicę polsko-białoruską może odbywać się ruch osobowy, towarowy i turystyczny. Stanowi ona zewnętrzną granicę Unii Europejskiej (Wawrzusiszyn, 2020, s. 207).

Relacje dyplomatyczne pomiędzy oboma państwami od początku były bardzo niepewne. W 1996 r. sytuacja wewnętrzna na Białorusi zaostrzyła się. Ograniczanie swobód obywatelskich uderzało poważnie w zamieszkujących Białoruś Polaków. Nowe problemy w stosunkach wzajemnych wiązały się z przyjęciem Traktatu akcesyjnego – nakładał on na Polskę obowiązek wprowadzenia wiz dla obywateli Białorusi, co wiązało się z wysokimi kosztami finansowymi przy przekraczaniu granicy. Ponadto, po pomarańczowej rewolucji w końcu 2004 roku, reżim Łukaszenki jeszcze bardziej zaostrzył represje wobec opozycji, mediów, a także niezależnych stowarzyszeń, w tym jednej z najliczniejszych organizacji – Związku Polaków na Białorusi (Zięba, 2010, s. 233–238). Relacje państwowe poważnie osłabia wykorzystywanie przez władze Białorusi historii do celów politycznych. Polityka historyczna Białorusi podlega manipulacji, a najnowsze próby wykazania negatywnego wpływu Polski i Polaków na dzieje tego kraju obecne są w taktyce politycznej białoruskich władz. Pojawiają się wypowiedzi historyków i polityków wskazujących Polskę jako odwiecznego wroga i gnębiiciela, domagając się jednocześnie od Polski przeprosin (Kościński, 2019, s. 241–260). Od II połowy lat 90. ubiegłego wieku postępowanie władz Polski wobec Białorusi odbywa się w ramach formuły *krytycznego dialogu*¹ (Czachor, 2013, s. 263–278).

Przyczyny kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej

Wybory prezydenckie na Białorusi w 1994 r., w wyniku których Aleksandr Łukaszenka objął stanowisko prezydenta, były pierwszymi i ostatnimi

¹ Strategia tzw. *krytycznego dialogu* to otwarta krytyka antydemokratycznych działań reżimu Łukaszenki i obniżanie rangi wzajemnych relacji nie doprowadzając do całkowitego ich zawieszenia z obawy o zupełne zdominowanie Białorusi przez Rosję. Przyjęta w tej postaci koncepcja miała koncentrować się na ochronie praw mniejszości polskiej oraz polskich interesów gospodarczych (Zięba, 2010, s. 233–234).

uznanymi przez niezależnych obserwatorów za uczciwe. Po ostatnich wyborach prezydenckich w 2020 r. Łukaszenko zarzucono sfałszowanie ich wyników oraz to, że siły bezpieczeństwa dopuściły się poważnych naruszeń praw człowieka w odpowiedzi na pokojowe manifestacje. W ową politykę wpisuje się wymuszenie w 2021 r. awaryjnego lądowania w Mińsku samolotu pasażerskiego. Oficjalną przyczyną sprowadzenia samolotu było domniemane zagrożenie bombowe, natomiast zasadniczą przesłanką stało się aresztowanie konkretnego pasażera Ramana Pratasiewicza – białoruskiego dziennikarza, opozycjonisty i blogera, którego władze uznają za ekstremistę.

Wobec powyższych wydarzeń Unia Europejska zaczęła nakładać na Białoruś pakiety sankcji. Początkowo na liście sankcyjnej umieszczono osoby i podmioty objęte zamrożeniem aktywów, następnie zakaz białoruskim przewoźnikom przelotów przez unijną przestrzeń powietrzną i dostępu do unijnych lotnisk. Wśród sektorów białoruskiej gospodarki znalazły się branża petrochemiczna, rafineryjna, finansowa, telekomunikacyjna. Dodatkowo, sankcje nałożone zostały na sektor zbrojeniowy i towary tzw. podwójnego zastosowania, czyli takie, których użycie może mieć miejsce zarówno w sektorze cywilnym, jak i militarnym.

W odpowiedzi na sankcje Łukaszenko rozpoczął operację sprowadzania na Białoruś obywateli z krajów azjatyckich i afrykańskich kuszonych obietnicą i pomocą w łatwym dotarciu do Europy Zachodniej.

Organizacja przepływu migrantów przez białoruskie władze

W celu sprowadzenia migrantów na granice Białorusi z krajami Unii Europejskiej reżim Łukaszenki wykorzystał opracowaną w latach 2010–2011 przez szefów KGB i specjalną jednostkę wojsk pogranicznych „Operację Śluzą”. Ówczesna akcja przepływu migrantów przez unijną granicę miała wymusić na organizacji pomoc finansową w uszczelnieniu białoruskiej granicy. Cel został osiągnięty, a rząd w Mińsku otrzymał dziesiątki milionów euro. Ponieważ plan okazał się skuteczny, zastosowano go wspólnie, krótko po incydencie z lądowaniem samolotu w Mińsku.

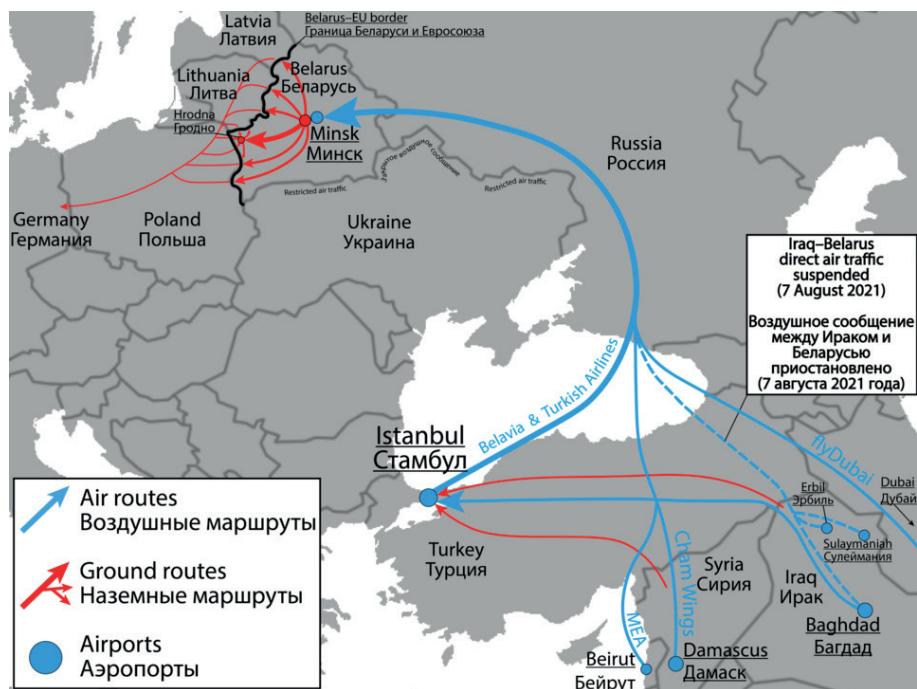
Werbowanie chętnych nabierało szeroko zakrojonej akcji dezinformacyjnej polegającej na przekonywaniu potencjalnych migrantów o łatwości

przekroczenia granicy z Litwą i pokonania dalszej drogi przez Polskę do Niemiec i innych krajów Unii Europejskiej. Współpracująca z białoruskimi służbami mafia przemytnicza przekonywała, że daje gwarancje, iż ten szlak jest bezpieczny, a przekaz miały uwiarygodnić filmiki z migrantami, którym rzekomo udało się bez problemów dotrzeć do celu. Operacji towarzyszyło szereg działań wspierających. Na forach społecznościowych (Facebook, Telegram) uaktywniły się grupy arabskojęzyczne wymieniające się instrukcjami i doświadczeniami w zakresie planowanych migracji przez Białoruś do Unii Europejskiej. Wiedza ta stała się wręcz powszechna, szczególnie wśród irackich Kurdów (Repetowicz, 2021).

Początkowo migranci podróżowali m.in. tirami przez Turcję lub przez Bałkany. Taka wyprawa była skomplikowana, droga i niebezpieczna. Zwiększenie połączeń lotniczych między Mińskiem a irackimi miastami spowodowało, że podróże stały się szybkie, komfortowe i tanie. Wobec zdecydowanego sprzeciwu społeczności międzynarodowej potępiającej nakłanianie ludzi do przekraczania granicy dla celów politycznych doprowadzono do ograniczenia przez Irak liczby lotów na Białoruś, ale nie wpłynęło to na zmianę tras podróży migracyjnych. Regularne kursy ze Stambułu i Dubaju zaczęły obsługiwać w dużej części tranzyt z Iraku; uaktywniły się również loty czarterowe z Damaszku do Mińska. Poniżej mapka obrazująca proceder.

Migrantami z Iraku zajęła się podlegająca Łukaszence państwowa firma Centrkurort, współpracująca z irackimi biurami podróży. Sprzedawała ona migrantom pakiety turystyczne w cenie 3-5 tys. dolarów, obejmujące przelot, opłatę za wizę, nocleg w mińskim hotelu i transfer do granicy. Za dodatkową opłatą oferowano współrzedne GPS oraz usługę przewodnika. Po wylądowaniu w Mińsku służby przewoziły ich do hoteli, gdzie byli meldowani, a następnie, przeważnie w godzinach nocnych, transportowani w kierunku granicy (Momo, 2021).

Początkowo migranci kierowani byli na terytorium Litwy, ale po ogłoszeniu przez litewskie władze komunikatu o zawracaniu na granicę osób nielegalnie ją przekraczających, migrantów skierowano na szlaki wiodące do granic z Polską i Łotwą. Przepuszczanie migrantów w kierunku polskiej granicy i uniemożliwianie im powrotu na Białoruś nie było więc „do końca



Rys. 1. Szlaki przerzutu migrantów.

Źródło: Pobrane z: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Imigracja>.

celowym atakiem”, ale konsekwencją skutecznego zablokowania granicy przez Litwę (*Białoruska...*, 2021).

Zdecydowana większość migrantów pochodziła z Iraku i miała motywacje ekonomiczne, ale też występowały spore grupy, mogące być uchodźcami z Syrii, Afganistanu i krajów afrykańskich (Pływaczewski, Ilnicki, 2015). Na podkreślenie zasługuje fakt, że migrantów nikt nie ewidencjonował i nie identyfikował.

Modus operandi nielegalnego przekraczania polskiej granicy państwowej²

Analiza sytuacji pozwoliła wytypować kilka specyficznych metod nielegalnego przekraczania polskiej granicy państwowej z kierunku Białorusi. Początkowo były to grupy pojedyncze, słabo zorganizowane, podejmujące próby przekroczenia granicy na różnych odcinkach odpowiedzialności terytorialnej Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej.

Po rozpoczęciu „Operacji Śluza” wśród zatrzymanych zaczęli dominować obywatele Iraku. Według doniesień Straży Granicznej, na przestrzeni sierpnia i września 2021 roku zatrzymano łącznie 1,1 tys. cudzoziemców (głównie obywatele Iraku – ponad 700 osób, pozostałe osoby to obywatele Afganistanu, Syrii, Somalii i Tadżykistanu). W tym też okresie odnotowano ponad 7,6 tys. prób nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. W sierpniu takich prób było łącznie 3,5 tys., a we wrześniu ponad 4,1 tys. (Straż Graniczna, 2021, 22 września).

Wraz z napływem migrantów na Białoruś zaczęła gwałtownie wzrastać liczba prób nielegalnego przekraczania granicy państwowej i nabierały one charakteru sterowanego. Grupy migrantów, 60–80 osobowe, podejmowały próby siłowego wdarcia się na terytorium Polski. Niszczyli ogrodzenie graniczne, używali gałęzi, kijów i kamieni, rzucając nimi w polskich funkcjonariuszy i żołnierzy. W wyniku zająć dochodziło nawet do zranień polskich służb bezpieczeństwa. Z udostępnionych nagrań wynikało, że wśród forsujących granicę znajdowały się osoby nie przypominające w ogóle migrantów. Dawało to podejrzenie, że byli tam członkowie białoruskich grup organizujących prowokację graniczną. Na terenach trudnodostępnych i niebezpiecznych, takich jak rzeki graniczne Świsłocz czy Bug, na starorzeczach i bagnach

² Problem nielegalnej migracji utożsamiać należy z poważnymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, takimi jak funkcjonowanie struktur przestępczości zorganizowanej (w tym przenoszenie działalności przestępczej z kraju pochodzenia), przenikanie i uaktywnianie się cudzoziemców zaangażowanych w działalność terrorystyczną lub ekstremistyczną, zaangażowanie w szeroko pojętą przestępczość o charakterze transgranicznym, czy też przeniesienie konfliktów społecznych, etnicznych na terytorium państwa pobytu (Lubiewski, 2016; Szyszlak, Szyszlak, 2016; Wawrzusiszyn, 2017).

dochodziło również do licznych prób przekraczania granicy. Kończyły się one zazwyczaj niepowodzeniem.

W listopadzie sytuacja na granicy państwowej nie odbiegała zasadniczo od poprzednich miesięcy. Nadal występowały liczne próby zmasowanych nielegalnych jej przekroczeń. W połowie listopada zauważono przemieszczanie się kilkutyśięcnej zorganizowanej grupy migrantów w stronę przejścia granicznego Bruzgi-Kuźnica. Migranci maszerowali w przekonaniu, że w przejściu granicznym będą podstawione autokary, które przetransportują ich do Niemiec. Wskutek dezinformacji doszło do zamieszek. Polskie służby zaatakowane zostały kamieniami i granatami hukowo-gazowymi. Równolegle wzdłuż ogrodzenia granicznego trwały starcia. Policja użyła działek wodnych oraz do akcji wkroczyły oddziały prewencji wyspecjalizowane w działaniach z agresywnym tłumem.

Rozpoznanie sytuacji jednoznacznie wskazywało, że przemarsz kolumny i ataki były koordynowane z wozu dowodzenia znajdującego się na tyłach dotychczasowego obozowiska. Zauważalne było nawet zastosowanie pewnej taktyki. Regularnie donoszono w workach kamienie oraz inne przedmioty, których używano do ataku. W czasie, gdy jedna grupa atakowała polskie służby kamieniami, druga pod osłoną niszczyła zabezpieczenia graniczne. Najbardziej agresywne osoby były do siebie podobnie ubrane. Nosili kominiarki na twarzach oraz kaptury zaciągnięte na głowę (Ruszkiewicz, 2021). Po otrzymaniu z Polski ultimatum zamknięcia przejścia granicznego w Kuźnicy, migranci zostali szybko skierowani do pobliskiego centrum logistycznego.

Ze względu na pogarszające się warunki atmosferyczne zmieniono metody szturmów na granicę państwową. Migrantów z centrum logistycznego systematycznie dowożono ciężarówkami na bardziej południowe odcinki granicy i tam nakazywano ją przekraczać.

24 listopada nastąpiła największa próba siłowego przekroczenia granicy, która miała miejsce na odcinku ochranianym przez Straż Graniczną w Czeremsze. Grupa ponad 200 osób siłowo, rzucając m.in. kamieniami, forsowała granicę przy czynnym wsparciu białoruskich służb. Atak miał charakter zaplanowany i skoordynowany. W tym dniu odnotowano łącznie około 375 prób nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. Około 230 osób, którym udało się przekroczyć granicę, zatrzymano, pouczone

o obowiązku opuszczenia terytorium Polski i doprowadzono do linii granicy państwowej (*Próba...*, 2021).

Trzy dni później, podobnego charakteru nabrały próby sforsowania granicy państwowej w okolicach Dubicz Cerkiewnych i Mielnika. Prawie 200-osobowa grupa migrantów podjęła próbę siłowego przekroczenia granicy. Atakujący obrzucali polskie służby kamieniami, rozcinali druty kolczaste, rzucali kładki zrobione z bali i desek na ogrodzenie i wchodzili na teren Polski. Białoruscy funkcjonariusze natomiast oślepiali polskie służby światłami stroboskopowymi i laserami. Zatrzymano wielu obywateli Syrii i Iraku, których zawrócono do linii granicy państwowej (*Straż Graniczna...*, 2021).

Od początku roku do końca listopada Straż Graniczna zanotowała około 40 tys. prób nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. W listopadzie było ich 8,9 tys. w październiku 17,5 tys., we wrześniu 7,7 tys., a w sierpniu 3,5 tys. (*Straż Graniczna*, 2022, 3 grudnia).

Choć presja migracyjna w grudniu znacząco się zmniejszyła, to sytuacja wciąż była napięta. Zmianie uległ charakter incydentów granicznych. Próby nielegalnego przekroczenia granicy podejmowali przede wszystkim młodzi, silni mężczyźni, bardzo rzadko kobiety, a nieletni w ogóle nie występowali. Natomiast białoruskie służby już bez udziału migrantów dopuszczały się niszczenia granicznej infrastruktury. Wspierając ataki migrantów sami stosowali prowokacje po to, by odwrócić uwagę od kolejnej próby sforsowania granicy kilka kilometrów dalej (*Straż graniczna o sytuacji...*, 2021).

Migrantom w dobrej sytuacji finansowej oferowano możliwość skorzystania z pomocy przewodników. Przewiezienie do miejscowości przygranicznych na terenie Polski kosztowało około 1,5 tys. dolarów. Wraz z rozwojem sytuacji pojawiła się też liczna grupa chętnych do przewozu migrantów do Europy Zachodniej. W proceder włączali się przewoźnicy z różnych krajów, najczęściej związani obywatelstwem lub prawem pobytu w Niemczech. Ich taktyka działania ewaluowała – początkowo przyjeżdżali własnymi samochodami, później zaczęli wypożyczać pojazdy na terenie Polski. Cena za przewiezienie jednej osoby do Niemiec wahała się od kilkuset do nawet 5 tys. dolarów.

Od początku 2021 roku do połowy grudnia Straż Graniczna wraz z Policją zatrzymała ponad 400 osób za pomocnictwo w nielegalnym przekroczeniu granicy państwowej (Straż Graniczna, 2021, 10 grudnia).

Pomimo uszczelnienia polskiej granicy duża grupa migrantów dotarła jednak przez Polskę do Niemiec. Niemiecka policja odnotowała w ubiegłym roku 11 213 migrantów, którzy nielegalnie dostali się do tego kraju z Białorusi. Od stycznia do lipca 2021 roku zarejestrowano zaledwie 26 osób, które trafiły do Niemiec z Białorusi. Sytuacja drastycznie zmieniła się w sierpniu, kiedy takich przypadków odnotowano już 474. We wrześniu potwierdzono 2049 nielegalnego wjazdu na teren RFN, w październiku były to 5294 przypadki, zaś w listopadzie 2849 (Piotrowska, 2022).

Presja unijna na władze Iraku doprowadziła do podjęcia ewakuacji swoich obywateli z Białorusi. W połowie grudnia 2021 r. irackie ministerstwo spraw zagranicznych poinformowało, że do kraju powróciło łącznie 3556 Irakijczyków, którzy utknęli na granicy Białorusi z Polską (*Migranci opuszczają...*, 2021).

W Mińsku i przygranicznych miejscowościach Białorusi wciąż pozostaje trudna do ustalenia liczba migrantów, którzy przybyli na Białoruś z celem przedostania się do Unii Europejskiej. Szacuje się, że około 2 tys. osób przebywa nadal w magazynach logistycznych, zaadaptowanych przez białoruskie władze na tymczasowe miejsce pobytu (Prus, 2021).

Wymiary kryzysu migracyjnego i jego konsekwencje dla bezpieczeństwa Polski

Wymiar prawny i jego konsekwencje

Wobec pogarszającej się sytuacji bezpieczeństwa na polskiej i unijnej granicy z Białorusią charakteryzującej się wzrastającą liczbą siłowych prób jej przekraczania, zgromadzeniem w Mińsku wielotysięcznej grupy obywateli z Iraku, rozmieszczeniem dodatkowych oddziałów armii rosyjskiej w pobliżu granicy z Białorusią oraz zbliżającymi się manewrami wojskowymi Rosji i Białorusi Zapad-2021, prezydent RP, 2 września 2021 roku, wydał rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wyjątkowego. Stan wyjątkowy objął zasięgiem 183 miejscowości województwa podlaskiego i lubelskiego, tj. około

3-kilometrowego pasa wzdłuż granicy z Białorusią. Jednak ze względu na utrzymujące się zagrożenie na terenach przygranicznych oraz niebezpieczne, prowokacyjne zachowania białoruskich służb względem polskich funkcjonariuszy i żołnierzy, 30 września stan wyjątkowy został przedłużony o kolejne 60 dni. Rozwiązania powyższe miały służyć zapewnieniu bezpieczeństwa mieszkańców terenów przygranicznych oraz swobodę działania służb w wykonywaniu swoich obowiązków.

Wrastająca presja migracyjna na granicy wymusiła wprowadzenie, 20 sierpnia 2021 r., zmiany rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych i administracji pozwalającego Straży Granicznej na mocy ustnego pouczenia na „zawracanie do linii granicy” osób, które nielegalnie ją przekroczyły. Przepisy te nie przewidują wszczynania wobec tych osób postępowania administracyjnego o zobowiązanie do powrotu. Dokonano też zmian w kilku aktach prawnych. Nowelizacja ustawy z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej m.in. rozszerzyła katalog środków przymusu bezpośredniego o plecakowe miotacze substancji obeszładniających, których teraz mogą używać funkcjonariusze. W ustawie z 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej zapisano możliwość wprowadzenia zakazu przebywania na czas określony i na określonym obszarze strefy nadgranicznej. Z kolei w ustawie z dnia 14 października 2021 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw wprowadzono m.in. mechanizm tzw. push-backów, czyli odsyłania na drugą stronę granicy osób, które przekroczyły ją nielegalnie, nawet jeśli chcą złożyć wnioski o status uchodźcy. Nowelizacja wprowadziła też przepis, zgodnie z którym Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców może pozostawić bez rozpoznania wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej, jeśli został on złożony przez cudzoziemca zatrzymanego niezwłocznie po przekroczeniu granicy zewnętrznej Unii Europejskiej, chyba że przybył bezpośrednio z terytorium, na którym grozi mu prześladowanie (Strzałkowski, 2021).

1 grudnia 2021 roku na wniosek rządów państw członkowskich i decyzją Rady Europejskiej Polska, Litwa i Łotwa otrzymały prawo do stosowania tymczasowych środków znacząco ograniczających dotychczasowe prawa uchodźców i migrantów. W myśl decyzji kraje te mogą przez 6 miesięcy:

- wskazywać określone miejsca, w których będą składane wnioski azylowe;

- wydłużyć okres rejestracji wniosków azylowych do 5 tygodni;
- wydłużyć do 16 tygodni czas trwania tzw. nadzwyczajnej procedury granicznej wobec wszystkich migrantów i uchodźców przekraczających granicę z kierunku białoruskiego³;
- przez pół roku korzystać z „ułatwień w deportacjach” – co pozwalałoby na szybsze pozbywanie się z terytorium kraju migrantów, którym odmówiono wejścia w procedurę azylową (*Decyzja Rady w sprawie tymczasowych środków nadzwyczajnych na rzecz Łotwy, Litwy i Polski*. 2021, 1 grudnia. Brussels, COM (2021) 752 final 2021/0401(CNS).

Zastosowane rozwiązania prawne wzbudziły wiele kontrowersji, szczególnie wśród organizacji humanitarnych i w środowisku prawniczym.

Zgodnie z konstytucją stan wyjątkowy nie może być przedłużony dwukrotnie. Mimo to, ustawą o ochronie granicy państwowej *de facto* przedłużono go bezterminowo, co stanowi niebezpieczne obejście przepisów konstytucji. Do strefy mają bardzo ograniczone możliwości wstępu nie tylko media, lecz także grupy pomocowe – organizacje humanitarne, aktywiści, medycy, prawnicy. Wprowadzone restrykcje stanowią pogwałcenie prawa opinii publicznej dostępu do obiektywnych informacji na temat wydarzeń na wschodniej granicy Polski i sposobu działania funkcjonariuszy publicznych (*Sytuacja na granicy...*, 2021).

Strategia polskiego rządu uniemożliwiła osobom przekraczającym granicę Unii Europejskiej w Polsce przejście w głąb terytorium naszego kraju oraz wejście w procedury ubiegania się o ochronę międzynarodową. Od osób deklarujących wolę ubiegania się o ochronę międzynarodową nie przyjmowane są wnioski, odstawiane są one na granicę i przepychane do Białorusi. Polskie władze łamią tym samym nie tylko prawo dotyczące ubiegania się o ochronę międzynarodową, w tym Konwencję Genewską oraz odpowiednie przepisy Unii Europejskiej w zakresie postępowania uchodźczego, ale także tzw. dyrektywę powrotową. Przewiduje ona, że każda osoba, która znajduje się na terytorium Unii Europejskiej, w tym Polski, bez ważnych dokumentów pobytowych, niezależnie od tego, czy mieszkała tu wcześniej kilka lat i utraciła

³ Nadzwyczajna procedura graniczna polega na rozpatrywaniu wniosku o azyl wraz z odwołaniem na granicy lub w jej bezpośrednim otoczeniu. Skutkiem odmownego rozpatrzenia nie jest deportacja, lecz odmowa zgody na wejście na terytorium kraju, co otwiera drogę do stosowania praktyk zbliżonych do push-backów.

prawo pobytu, czy przyjechała przed chwilą, o ile znajduje się w Polsce, czyli przekroczyła naszą granicę musi być poddana odpowiednim procedurom, które mogą skończyć się wydaniem wobec niej decyzji o zobowiązaniu do powrotu. Innymi słowy: nikogo nie można faktycznie i fizycznie „odstawić” na granicę i zmusić do jej przekroczenia w niedozwolonym miejscu. Należy natomiast wszcząć odpowiednie procedury i ewentualnie – jeśli zakończą się one prawomocną decyzją o zobowiązaniu do powrotu – wydalic taką osobę przez przejście graniczne w sposób bezpieczny, zgodnie z prawem i z poszanowaniem godności ludzkiej (Raport Grupy Granica, 2021).

Swoje stanowisko w przedmiotowych analizach wyraziła w październiku 2021 r. Konferencja Ambasadorów RP wzywając władze Polski do przestrzegania fundamentalnych aktów prawa międzynarodowego. Spośród aktów prawa międzynarodowego stojących na straży humanitarnych zasad porządku międzynarodowego przypominają wiążący Polskę statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1 lipca 2002 roku, który kodyfikuje w art. 7 podstawowe znamiona zbrodni przeciwko ludzkości. Wskazuje on, że pojęcie zbrodni międzynarodowej skierowanej przeciwko ludności cywilnej obejmuje – oprócz zabójstwa, eksterminacji, niewolnictwa, deportacji, przymusowych przesiedleń, prześladowania ze względów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych i płci – również stosowanie tortur (rozumianych jako celowe zadawanie dotkliwego bólu lub cierpienia, fizycznego bądź psychicznego, jakiegokolwiek osobie będącej pod opieką lub pod kontrolą oskarżonego) oraz „inne nieludzkie czyny (...) celowo powodujące ogromne cierpienia i poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego”. Konkludują, że sytuacja na granicy z Białorusią staje się dla Polski i jej obywateli haniebna, tym bardziej że zaczyna spełniać znamiona zbrodni przeciwko ludzkości (Konferencja Ambasadorów RP, 2021).

Wymiar humanitarny i jego konsekwencje

Wraz z nasilaniem się kryzysu sytuacja ludzi uwięzionych w przygranicznych lasach stawała się dramatyczna i nabierała wymiaru humanitarnego. Migranci skuszeni obietnicą łatwego i bezpiecznego dotarcia do Europy Zachodniej zostali postawieni w śmiertelnie niebezpiecznej sytuacji. Po

przyjeździe na Białoruś spotkali się z brutalnością i przemocą, zmuszano ich do przekraczania granicy w niedozwolonych miejscach. Celowo stawiano ich w sytuacji zagrażającej zdrowiu i życiu, pozbawiano dostępu do wody, jedzenia oraz innych form podstawowej pomocy.

Polskie służby, za sprawą ustawy „wywózkowej”, rozpoczęły z władzami Białorusi przepychankę, w której stawką stało się ludzkie życie. Ustawa przewiduje, że osoba zatrzymana „niezwłocznie” po nielegalnym przekroczeniu granicy zewnętrznej Unii Europejskiej będzie „zobowiązana do opuszczenia terytorium Polski”. W praktyce oznacza to przetransportowanie jej na linię granicy i zmuszenie do przejścia na drugą stronę na mocy postanowienia komendanta placówki Straży Granicznej. Dodatkowo, taka osoba będzie objęta czasowym zakazem wjazdu do Polski i państw strefy Schengen.

W efekcie działań służb obu państw migranci utknęli w strefie przygranicznej jednego i drugiego kraju jako zakładnicy rozgrywki politycznej między reżimem Alaksandra Łukaszenki a Polską i Unią Europejską. Tułając się tygodniami po przygranicznych lasach, bez schronienia przed zimmem i deszczem, bez dostępu do pomocy medycznej, narażano ich na utratę zdrowia i życia (Raport Grupy Granica, 2021).

Według ogólnych szacunków, na koniec listopada 2021 r., w wyniku kryzysu na pograniczu polsko-białoruskim zmarło co najmniej 14 osób. Są wśród nich dorośli i dzieci, w tym jedno nienarodzone. Oficjalnie potwierdzona jest śmierć 12 osób. Dwóch polskich żołnierzy zmarło, kiedy pełnili służbę przy granicy. Nieoficjalna liczba zgonów po stronie białoruskiej nie jest znana (Bielska, 2021). 26 stycznia 2022 r. w okolicach Białowieży przy granicy polsko-białoruskiej doszło do śmierci trzeciego żołnierza (*Śmierć żołnierza...*, 2022).

Wymiar logistyczno-finansowy i jego konsekwencje

Obok dramatu ludzkiego, kryzys migracyjny ma także wymierne koszty finansowe. Wprowadzenie stanu wyjątkowego wymagało zwiększonej obecności służb zabezpieczających obszar przygraniczny. W ochronę granicy państwowej zaangażowano około 20 tys. mundurowych, w tym: około 4 tys. funkcjonariuszy Straży Granicznej, około 14 tys. żołnierzy oraz około 2 tys. policjantów. Zabezpieczenie logistyczno-finansowe w postaci

zakwaterowania i wyżywienia (kontenery mieszkalne, transportowe, chłodnicze) oraz delegowania służb wynosiło ponad 25 mln zł miesięcznie. Do tego dochodzą koszty tłumaczeń w ramach prowadzonych z cudzoziemcami postępowań administracyjnych i karnych oraz rachunki za szpitale (*Ile kosztuje nas...*, 2021).

W obciążenie finansowe wpisuje się zabezpieczenie granicy. Na odcinku około 113 km ułożono na ziemi zasieki spiralne z drutu typu „concertina”. Dodatkowo ustawiono płot w postaci słupów oraz pionowo nakładanych zasieków z ogrodzenia spiralnego na odcinku około 124 km. Wartość materiałów na płot, ich montaż oraz logistyka i przygotowanie gruntów pod budowę mogła wynieść około 200 mln zł. Budowano też posterunki obserwacyjno-ochronne.

Techniczne zabezpieczenie granicy uzupełnia budowa zapory. Przewidywany koszt budowy to 1 mld 615 mln zł. W skład tej kwoty wchodzi 1,5 mld zł na budowę fizycznej bariery oraz 115 mln zł na urządzenia techniczne (*Tłumy migrantów...*, 2021).

Poniesione już nakłady finansowe na zabezpieczenie granicy polsko-białoruskiej są wysokie. Przedłużający się kryzys graniczny będzie generował dodatkowe koszty i poważnie obciążał budżet państwa.

Wymiar informacyjno-psychologiczny i jego konsekwencje

Od początku presji migracyjnej białoruskie i rosyjskie media państwowe aktywnie uczestniczyły w szerokim wachlarzu działań dezinformacyjnych i propagandowych przeciwko Polsce, Unii Europejskiej i NATO. Polska ukazywana jest jako kraj niewiarygodny, stanowiący zagrożenie dla integralności i podmiotowości Białorusi, prowokujący zagrożenia w Europie.

W mediach białoruskich powszechnie stały się groźby ze strony samego Łukaszenki, czego przykładem była m.in. obietnica zakręcenia Polsce kurka z gazem w obliczu nowych sankcji za kryzys graniczny. Inny przekaz koncentrował się na próbach kompromitacji polskich służb granicznych. Po pierwsze informowano, że służby te nie radziły sobie z kontrolą granicy, a po drugie, zachowywały się w sposób niehumanitarny wobec uchodźców. Towarzyszyło temu epatowanie dramatyzmem sytuacji oraz krzywdami jakich doznali oni z rąk polskich służb.

W propagandowych publikacjach zauważa się kilka głównych motywów prowadzonej walki informacyjnej przeciwko Polsce:

1. Polska i NATO planują militarną interwencję na Białorusi. Celem tych publikacji jest: eskalacja sytuacji wokół Białorusi, straszenie możliwym konfliktem zbrojnym, wzbudzanie niepokoju w społeczeństwie polskim oraz nieufności wobec decydentów, podważanie wiarygodności Polski na arenie międzynarodowej, wskazywanie Polski jako kraju zagrażającego pokojowi w Europie, budowanie wrogości wobec państw Zachodu, w tym Polski i Litwy, wśród opinii publicznej na Białorusi i w Rosji.
2. Polska ingeruje w wewnętrzne sprawy Białorusi i jest inspiratorem protestów. Cele tych publikacji koncentrują się na: stymulowaniu antypolskich nastrojów na Białorusi, próbach wykazania, że sytuacja na Białorusi jest inspirowana z zewnątrz, prezentowaniu Polski na Białorusi jako kraju mającego wrogie zamiary, uzasadnianiu prowadzonych przez reżim w Mińsku prób pacyfikacji środowisk opozycyjnych.
3. Oczernianie Polski na arenie międzynarodowej. Publikacje skupiają się na następujących celach: podważanie wiarygodności Polski i państw członkowskich NATO, osłabianie wizerunku Polski na arenie międzynarodowej, sianie chaosu informacyjnego w Polsce oraz państwach sojuszniczych, podsycanie nieufności Polaków wobec władz własnego kraju (*Polska jako wróg*, 2021).

Powyższej narracji towarzyszyły prowokacyjne działania białoruskich służb wskazujące, że chodzi o wywołanie ludzkich tragedii na granicy oraz sprowokowanie incydentów z użyciem broni, by zademonstrować Unii Europejskiej, że zaprzestanie polityki sankcyjnej i ustępstwa wobec Mińska mogą doprowadzić do zakończenia kryzysu. W działania wpisują się m.in. następujące zdarzenia:

- wpieranie ataków migrantów na polską granicę oślepiającymi światłami stroboskopowymi i laserami czy nagrywanie polskich funkcjonariuszy i żołnierzy. Dla eskalacji emocji i podniesienia napięcia odtwarzano nawet polski hymn państwowy;
- wtargnięcie nocą z Białorusi na terytorium Polski niezidentyfikowanej grupy umundurowanych i uzbrojonych w broń długą osób stwarzając w ten sposób nowe zagrożenia na granicy (Puzyr, 2021);

- zidentyfikowanie w pasie przygranicznym po stronie białoruskiej gen. mjr Romana Podliniewa – zastępcy szefa białoruskich pograniczników podczas ataków i szturmów migrantów na polską granicę. Obecność tak ważnej osoby potwierdza skalę zaangażowania białoruskich służb w konflikt oraz fakt, że jest to operacja wykraczająca daleko poza organizowanie szlaku migracyjnego (Żaryn, 2021).

Dezercja polskiego żołnierza na Białoruś w grudniu 2021 r. została wykorzystana do kolejnego nasilenia działań informacyjnych wymierzonych w Polskę. W mediach pojawiły się wywiady z dezercerem, w których przedstawiał sytuację na granicy polsko-białoruskiej i opisywał rzekomy mechanizm używania żołnierzy do masowego mordowania migrantów, którzy przedostali się na stronę polską. Natomiast rzeczniczka MSZ Rosji skomentowała, że informacje te wymagają międzynarodowego śledztwa (*Sytuacja na granicy...*, 2021).

Podsumowanie

Sztucznie kreowane zagrożenia ze strony Zachodu ma na celu odwrócić uwagę Białorusinów od trudnej sytuacji wewnętrznej i pogłębiającej się zależności państwa od Federacji Rosyjskiej. Hybrydowy potencjał białoruskiej operacji nie wyczerpał się na dotychczasowych działaniach. Wobec efektywnej ochrony i obrony polskiej granicy państwowej, Łukaszenka zyskał niewiele, dlatego Białoruś dalej będzie eskalować konflikt przy aprobacie Rosji. Ważne, by nie ulegać prowokacjom i być zdecydowanym wobec nielegalnej migracji.

Kryzys migracyjny dowodzi zderzenia humanitaryzmu z bezpieczeństwem – wygrywa to drugie, ponieważ jest zagrożone na granicy z Białorusią. Migracja powinna być traktowana nie tylko jako zagrożenie, ale i wyzwanie. Trzeba mieć wizję tego, czego chcemy. Bezpieczeństwo Polski i zdecydowaną politykę wobec nielegalnej migracji można zapewnić i realizować skutecznie, nie łamiąc przy tym podstaw humanitaryzmu.

DR ANDRZEJ WAWRZUSISZYN

Katedra Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Warszawska 98, 10-702 Olsztyn
andrzej.wawrzusiszyn@uwm.edu.pl

Bibliografia

- Białoruska „Operacja Służa”. *Starannie przygotowany plan służb.* (2021, 25 sierpnia).
Pobrane z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8232090>.
- Bielska, M. (2021, 28 listopada). *Wszystkie śmierci przy granicy. Umierali z wycieńczenia.* Pobrane z: <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-wszystkie-smierci-przy-granicy-polsko-bialoruskiej/62ck1q3>.
- Castels, S., Miller, M.J. (2011). *Migracje we współczesnym świecie.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czachor, R. (2013). Stosunki polsko-białoruskie. W: M.S. Wolański (red.). *Polityka zagraniczna Polski w latach 2004–2011* (263–278). Polkowice: Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach.
- Decyzja Rady w sprawie tymczasowych środków nadzwyczajnych na rzecz Łotwy, Litwy i Polski.* (2021, 1 grudnia). Brussels, COM (2021) 752 final 2021/0401(CNS).
- Tłumy migrantów na polskiej granicy. Rachunek za kryzys będzie gigantyczny* (2021, 1 listopada). Pobrane z: <https://businessinsider.com.pl/finanse/tlumy-migrantow-na-polskiej-granicy-rachunek-za-kryzys-bedzie-gigantyczny/zy4sv7s>.
- Śmierć żołnierza przy granicy z Białorusią. Żandarmeria i prokuratura wyjaśniają sprawę* (2022, 27 stycznia). Pobrane z: <https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosci/artykuly/8343649,smierc-zolnierza-przy-granicy-z-bialorusia.html>.
- Straż Graniczna (2021, 15 grudnia). Pobrane z: <https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci>.
- Ile kosztuje nas kryzys na granicy z Białorusią? Policzyliśmy. To są olbrzymie sumy!* (2021, 28 października). Pobrane z: <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/kryzys-na-granicy-polsko-bialoruskiej-koszty-utrzymania-sluzb-w-stanie-wyjatkowym/hbfr94y>.
- Konferencja Ambasadorów RP (2021, 4 listopada). *Sytuacja na granicy z Białorusią zaczyna spełniać znamiona zbrodni przeciwko ludzkości.* Pobrane z: <https://konstytucyjny.pl/konferencja-ambasadorow-rp-sytuacja-na-granicy-z-bialorusia-staje-sie-dla-polski-haniebna-i-zaczyna-spelniac-znamiona-zbrodni-przeciwko-ludzkości>.
- Kościński, P. (2020). Polska we współczesnej polityce historycznej Białorusi. *Sprawy Międzynarodowe*, t. 72, nr 4.
- Lubiewski, P. (2016). *Nielegalna imigracja. Zagrożenia bezpieczeństwa.* Cz.1. Szczytno: Wydawnictwo WSPoL w Szczytnie.
- Marszałek-Kawa, J., Plecka, D., Hołub, A. (red.). (2018). *Social Security. Selected Aspects.* Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Migranci opuszczają Białoruś. Irak podaje liczby* (2021, 12 grudnia). Pobrane z: <https://www.tvp.info/57411860/bialorus-migranci-opuszczaja-kraj-irak-podaje-dane-35-tysiaca-osob-wrocilo>.
- Momo, K. (2021, 25 sierpnia). *Migranci na granicy z Białorusią. Operacja pod kryptonimem „Śluza”*. Pobrane z: <https://tvn24.pl/swiat/migranci-u-granic-polski-i-litwy-dziennikarz-tadeusz-giczczan-o-operacji-sluza-5330470>.
- Piotrowska, A. (2022, 1 stycznia). *Niemiecka policja: Z Białorusi do Niemiec przedostało się ponad 11 tys. migrantów*. Pobrane z: <https://polskatimes.pl/niemiecka-policja-z-bialorusi-do-niemiec-przedostalo-sie-ponad-11-tys-migrantow/ar/c1-15978477>.
- Pływaczewki, W., Ilnicki, M. (red.). (2015). *Uchodźcy. Nowe wyzwania dla bezpieczeństwa europejskiego na tle standardów praw człowieka*. Olsztyn: UWM w Olsztynie.
- Polska jako wróg* (2021, 8 grudnia). Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/ataki-medialne-na-polske-w-zwiazku-z-wydarzeniami-na-bialorusi>.
- Próba forsowania granicy. Pięć osób w szpitalu, służby białoruskie puszczały hymn Polski* (2021, 25 listopada). Pobrane z: <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/kryzys-migracyjny-proba-forsowania-granicy-bialorusini-puszczali-hymn-polski/462fc82>.
- Prus, J. (2021, 7 grudnia). *Z Mińska wyleciało już 3,1 tys. migrantów*. Pobrane z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8308859,bialorus-minsk-loty-migranci.html>.
- Puzyr, M. (2021, 3 listopada). *Uzbrojone osoby wtargnęły na terytorium Polski. Żaryn: Ta sytuacja tworzy nowe zagrożenia na granicy*. Pobrane z: <https://sokolka.naszemiasto.pl/uzbrojone-osoby-wtargnely-na-terytorium-polski-zaryn-ta/ar/c1-8529555>.
- Raport Grupy Granica (2021, 1 grudnia). *Kryzys humanitarny na pograniczu polsko-białoruskim*. Pobrane z: <https://www.grupagranica.pl/files/Raport-GG-Kryzys-humanitarny-napograniczu-polsko-bialoruskim.pdf>.
- Repetowicz, W. (2021, 26 sierpnia). *Atak reżimu Łukaszenki na Polskę i cyniczne wykorzystanie kryzysu afgańskiego*. Pobrane z: <https://www.infosecurity24.pl/atak-rezimu-lukaszenki-na-polske-i-cyniczne-wykorzystanie-kryzysu-afganskiego-opinia>;
- Ruszkiewicz, S. (2021, 17 listopada). *Zamieszki na granicy z Białorusią. Policja ujawnia kulisy*. Pobrane z: <https://wiadomosci.wp.pl/zamieszki-na-granicy-z-bialorusia-policja-ujawnia-kulisy-6705437120666560a>.
- Straż Graniczna: funkcjonariusze zaatakowani kamieniami i osłepiani laserami*. (2021, 28 listopada). Pobrane z: <https://tvn24.pl/bialystok/straz-graniczna-o-sytuacji-na-granicy-polsko-bialoruskiejfunkcjonariusze-sg-zaatakowani-kamieniami-i-oslepiani-laserami-5505788>.
- Straż graniczna o sytuacji na granicy. „Zmienia się charakter incydentów, nie ma już rodzin z dziećmi”*. (2021, 19 grudnia). Pobrane z: <https://www.onet.pl/informacje/onetbialystok/kryzys-na-granicy-straz-graniczna-wsrod-migrantow-nie-ma-juz-rodzin-z-dziecmi/vf7jkcg,79cfc278>.
- Strzałkowski, P. (2021, 22 października). *Andrzej Duda podpisał tzw. ustawę wywózkową. Prawo sprzeczne z Konwencją genewską*. Pobrane z: <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27720503,andrzej-duda-podpisal-tzw-ustawe-wywozkowa-legalizacja-push-backow.html>.

- Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej. Rosja domaga się międzynarodowego śledztwa* (2021, 30 grudnia). Pobrane z: <https://www.wprost.pl/polityka/10586197/sytuacja-na-granicy-polsko-bialoruskiej-rosja-domaga-sie-miedzynarodowego-sledztwa.html>.
- Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej: „to jest kryzys humanitarny”* (2021, 15 grudnia). Pobrane z: <https://www.hfhr.pl/na-granicy-pl-by/>.
- Szyszlak, E., Szyszlak, T. (red.). (2016). *Konflikty etniczne i wyznaniowe a bezpieczeństwo w wymiarze lokalnym, państwowym i międzynarodowym*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Wawrzusiszyn, A. (2017). Migration policy and the Cross-border Security. *Torun International Studies*, 1(10).
- Wawrzusiszyn, A. (2020). *Bezpieczeństwo transgraniczne Rzeczypospolitej Polskiej*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Zięba, R. (2010). *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Żaryn, S. (2021, 14 grudnia). *Ważny białoruski generał zidentyfikowany przy granicy*. Pobrane z: <https://dorzeczy.pl/kraj/239578/polskie-sluzby-zidentyfikowaly-przy-granicy-znanego-general.html>.